

טבילה ומילה בגרות

פרק א' – מרכיבי הגרות

בגמרא במסכת יבמות (מ"ו.) מובאת ברייתא:

"ת"ר גר שמל ולא טבל ר' אליעזר אומר הרי זה גר, שכן מצינו באבותינו שמלו ולא טבלו. טבל ולא מל ר' יהושע אומר הרי זה גר, שכן מצינו באמותינו שטבלו ולא מלו וחכמים אומרים טבל ולא מל, מל ולא טבל אין גר עד שימול ויטבול".

במבט ראשון בברייתא נראה כאילו ישנם שלוש דעות מהם מרכיבי הגירות, אלא שמניסוחה של הברייתא "טבל ולא מל... מל ולא טבל" נראה שהברייתא עוסקת במציאות של בדיעבד, ולכתחילה מוסכם על הכל שנדרשים שני המרכיבים מילה וטבילה.

מרכיב נוסף נזכר שם בגמרא בעמוד ב', והוא הצורך בבי"ד.

"אמר רבה עובדא הוה בי ר' חייא בר רבי. ורב יוסף מתני ר' יהושע בר רבי. דאתא לקמיה גר שמל ולא טבל. א"ל: שהי כאן עד למחר ונטבלך. שמע מינא תלת: שמע מינא גר צריך שלושה, ושמע מינה אינו גר עד שימול ויטבול, ושמע מינה אין מטבילין גר בלילה... אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן גר צריך ג', משפט כתיב ביה".

לאיזה ממרכיבי הגירות צריך נוכחות בית דין, בכך נחלקו הראשונים. דעת התוספות¹ והרא"ש² שלכתחילה צריך נוכחות ג' בכל מרכיבי הגירות, ובדיעבד די אם היו בשעת קבלת מצוות. דעת הרשב"ם³ שבטבילה הדבר לעכובא. ודעת המאירי⁴ שלמילה ולקבלת מצוות צריך נוכחות ג' והדבר לעכובא, משא"כ לענין טבילה⁵.

מרכיב נוסף הוא קבלת מצוות, וזאת כפי שעולה מהברייתא ביבמות (דף מ"ז.):

"ת"ר גר שבא להתגייר בזמן הזה... ומודיעין אותו מקצת מצוות קלות ומקצת מצוות חמורות".

וכך גם בברייתא בבכורות (דף ל:):

1. יבמות מה ב' ד"ה מי לא טבלה.
2. יבמות פרק רביעי סימן ל"א.
3. הלכות אסורי ביאה פרק י"ג הלכה ז'.
4. יבמות מ"ה א' ד"ה גדולי הפוסקים.
5. ליתר הרחבה ראה אנציקלופדיה תלמודית ערך גרות.

"ית"ר... עובד כוכבים שבא לקבל ד"ת חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו. ר' יוסי בר' יהודה אומר אפילו דקדוק מדברי סופרים". המרכיב האחרון שלא נוהג בימינו הוא חיוב הקרבן, כפי שנזכר במשנה במסכת כריתות⁶: "גר מחוסר כפרה עד שיזרוק עליו הדם". השולחן ערוך בחלק יורה דעה סימן רס"ח סעיף ג' פסק: "כל ענייני הגר בין להודיע המצוות לקבלם בין המילה בין הטבילה צריך שיהיו בשלושה הכשרים לדון, וביום. מיהו דוקא לכתחילה, אבל בדיעבד אם לא מל או טבל אלא בפני שנים ובליה. חוץ מקבלת המצוות שמעכבת אם אינה ביום ובשלושה. ולהרי"ף והרמב"ם אפילו בדיעבד שטבל או מל בפני שנים או בליה מעכב, ואסור בישראלית. אבל אם נשא ישראלית והוליד ממנה בן לא פסלין ליה".

פרק ב' – מהותם של מרכיבי הגירות קבלת מצוות

במסגרת שלושת המעשים הנדרשים מהגר בהליך הגיור, ללא ספק קבלת מצוות מהווה את המרכיב הבסיסי המציין את הנכונות והרצון להצטרף לעם ישראל ולאמונתו. ואכן הגר"מ פיינשטיין מציין⁷: "נראה דקבלת המצוות אינו ממעשה הגירות, אבל מי שלא קבל המצוות לא הוכשר להעשות גר".

דהיינו תהליך הגירות הוא למעשה רק הטבילה והמילה, קבלת המצוות אינה חלק מהליך הגירות, זהו מבחן הקבלה להליך. הרוצה להתגייר עליו למול ולטבול. מה משמעות הרצון להתגייר? המשמעות היא הנכונות לקבל עול תורה ומצוות.

היו שרצו לתלות שאלה זו במחלוקת הפוסקים האם קבלת המצוות צריכה להיות בפני ג'. דעת הרמב"ם⁸ שאין קבלת המצוות צריכה להיות בפני ג' ודעת השולחן ערוך שכן⁹. ועל כן רצו לומר שלדעת השולחן ערוך קבלת המצוות מהווה גם חלק מהליך הגירות ועל כן נדרשת נוכחות ג', משא"כ לרמב"ם שזהו תנאי ומהות הגירות אך לא חלק מהתהליך.¹⁰

6. פרק ארבעה מחוסרי כפרה משנה ב'.

7. שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק שלישי סימן קי"ב.

8. הלכות איסורי ביאה פרק י"ג הלכה י"ז.

9. יורה דעה סימן רס"ח סעיף ג'.

10. א. שאקי "על הסקכות לגייר ולקבוע יהדותו של אדם" ספר מנחת אהרן ירושלים תש"מ 159,

169. וכיוון בזה לדברי גדולים ראה מאמרו של הרב זילטי לקמן הערה 20.

מילה

מרכיב המילה בגירות אומר דרשני, שכן הליך הגירות באישה לא כולל מילה, ואם כן מתעוררת השאלה מה משמעות מרכיב זה בגירותו של איש. הרב י. וינברג דן במהות המילה בהליך הגירות וז"ל:

"יש לחקור על פעולת המילה בגירות. אם המילה היא ממכשירי הגירות, כמו טבילה וקבלת מצוות שהוא תנאי פועל בעצם הגירות, או שהמילה היא רק בגדר של קבלת מצוות שהתורה אמרה שמי שבא להתגייר עליו לקיים מצוות כריתת ברית שבתורה כישראל, ובקיום מצווה זו הוא נכנס לקדושת ישראל"¹¹.

פירושם של דברים הוא, האם המילה היא חלק מטקס הגירות בדומה לטבילה או שכחלק מהליך הגירות דורשת התורה שאדם יקיים את מצות המילה הכללית בה חייב כל אדם מישראל.¹² כפי שיבואר לקמן. לשאלה זו נפקות הלכתית למעשה.

הראייה קוק בספרו דעת כהן¹³ דן בענין מכוון אחר.

"והנה מדחז"ל אין לנו ראייה שהערלה היא המעכבת את הגירות, ש"ל שעיקר המילה בגירות אינה אלא שע"ז הוא נכנס בכלל ישראל, כמו שנכנסו אבותינו בקדושת ישראל במילה וטבילה ואם נאמר דנין אי אפשר מדאי אפשר היינו דמילה אינה מעכבת בדאי אפשר, וממילא י"ל דגם הערלה אינה מעכבת. ואע"פ שנקרא ערל מ"מ לקדושת ישראל נכנס. ונאנס ולא עשה מצוה מעלין עליו כאילו עשאה. ובכל אופן י"ל שאינו נוגע לגוף הגירות, רק אם הוא מחוייב במילה ולא יקבל למול אין מקבלין אותו".

הראייה דן האם חיוב המילה בגירות זהו דין או מצוה¹⁴ אם זהו דין הרי שכל שלא מל מאיזו סיבה שהיא לא יוכל להתגייר¹⁵ אך אם זה בגדר מצוה

11. שו"ת שרידי אש חלק א' סימן ק"ב.

12. הרב מנחם זמבא רוצה לבאר את דברי מסכת גרים פרק ב' הלכה א' "גר נימול לעולם לחי" וכן את הגירסא ברמב"ם פרק א' מהלכות מילה הלכה ז' "ואם מל כשהיה עכו"ם צריך להטנף ממנו דם ברית ליום ח' שנתגייר", שלדעתם חיוב המילה בגר הוא דין מילה רגיל ולכן הוא ביום ח' לגירותם. ראה חידושי הגרמ"ז סימן כ"ה וראה בית יוסף יורה דעה סימן רס"ח.

13. סימן ק"ג.

14. אונס הוא מושג השייך במצוות, אך לא בדינים. אדם יכול להפטר ממצוות תפילה מחמת אונס. אך אישה הזקוקה לחליצה ולא חלצה מחמת אונס עדיין תהיה אסורה לאחר.

15. גם לדעה ש"אונס כמאן דעביד" כל זה רק במסגרת חיובים שבין בני אדם. אבל במסגרת ההלכתית, כגון אצלנו בגירות מוסכם על כולי עלמא שלא אומרים "אונס כמאן דעביד". ליתר הרחבה בענין זה ראה אנציקלופדיה תלמודית ערך "אונס".

הרי שיתכנו מצבים שאדם לא ימול ובכ"ז יהיה גר, כגון באנוס.

טבילה

בעל ה"אבני נזר"¹⁶ מחדש ששפחה כנענית המשתחררת לא צריכה טבילה, וזאת בניגוד לעבד כנעני המשתחרר. טעמו של דבר הוא שבעוד שעבד כנעני המשתחרר מתחייב במצוות נוספות מעבר למה שהיה חייב כעבד, הרי שביחס לשפחה כנענית היקף חיוב המצוות שלה כשפחה או כבת חורין זהה. נראה שהבנתו של האדמו"ר מסוכטשוב את מרכיב הטבילה ואולי אף את הליך הגירות כולו, היא המעבר מחיוב מצוות בהיקף מצומצם לחיוב מצוות נרחב יותר.

הרב ורנר חולק על דבריו אלו של האדמו"ר מסוכטשוב, ואומר: "עצם הטבילה אינה קשורה כלל בהתחדשות תוספת מצוות אלא שהטבילה היא להכנס בקדושת ישראל ועל ידי זה היא מותרת אחרי זה להנשא לישראל".¹⁷

גישה זו הרואה בהליך הגירות לא רק מעבר מפטור ממצוות לחיוב במצוות אלא גם כניסה לקדושת ישראל מקורה בדברי הירושלמי¹⁸:
"תני בר קפרא גר שמל ולא טבל הרי זה כשר, שאין לך גר שלא טבל לקירויו. וקשיא עלת לו טומאה קלה מטומאה חמורה! אמר ר' יוסי ב' ר' בון כיון שזו וזו לשם קדושת ישראל עלתה לו".¹⁹

בית דין

רבה של ירושלים הרב זיולטי דן בתפקיד בית הדין במהלך הגירות. "יש להסתפק בהא דגר צריך בית דין דמשפט כתיב ביה, אם יש על זה תורת משפט ככל מעשה בית דין, היינו דבית דין עושה את חלות דין הגירות על ידי מילה וטבילה של הגר או דחלות דין הגירות נעשה על ידי הגר עצמו שמל וטבל לשם גירות אלא שלמדים מדכתיב ביה משפט שמעשה הגירות צריך להיות בפני בית דין".²⁰

16. חלק יורה דעה סימן ש"נ.

17. בספרו משפטי שמואל סימן א'.

18. קידושין פרק ג' הלכה י"ב.

19. מענין בהקשר זה לציון מחלוקת מקבילה באופיה ביחס למצות יישוב הארץ האם היא פרי המצוות התלויות בארץ או פרי קדושת הארץ. ראה שיטת ר' חיים כהן בתוספות כתובות דף ק"י ב' לעומת שו"ת המהרי"ל חלק ב' סימן כ"ח. וכן במחלוקת הרידב"ז והראי"ה קוק המובאת במבוא לספר "שבת הארץ" פרק ט"ו.

20. "בדיני קבלת גר" תורה שבעל פה י"ג ל"ג נל"ז.

בכך רצה לתלות את מחלוקת הראשונים האם צריך נוכחות בית דין בדוקא²¹ או שדי דאנן סהדי²² שאם הגירות היא מעשה בית דין אז ודאי שצריכים נוכחות בית דין במילה ובטבילה ולא די בידיעה, אך אם בית הדין הוא רק תנאי במילה ובטבילה ניתן לומר שדי בידיעה.

פרק ג' – גירות חלקית

על מהות מרכיבי הגיור ניתן לנסות וללמוד מתוך מעמדו של מי שביצע רק חלק מהליך הגירות. הצפיה הראשונית שלנו היא שמי שלא עבר את כל מסלול הגיור יהיה מעמדו כשל נכרי, אך העיון בספרות הפוסקים מלמד שלא זה המצב.

מל ולא טבל

התייחסות למצב ביניים זה של מי שמל ולא טבל מצינו בגמרא במסכת סנהדרין (דף נ"ח):

"אמר רב הונא עבד מותר באמו ומותר בביתו. יצא מכלל כותי, ולכלל ישראל לא בא".

בגמרא זו אנו רואים הכרה במצב ביניים, מי שאינו גוי אך גם אינו ישראל. התייחסות מפורשת למצב של מל ולא טבל מצוי במסכת עבודה זרה (דף נ"ז):

"הלוקח עבדים מן העובדי כוכבים שמלו ולא טבלו וכן בני השפחות שמלו ולא טבלו רוקן ומדרסן בשוק טמא ואמרי לה טהור".

הרשב"א מתייחס במישרין לגר שמל ולא טבל ואומר:

"וואע"פ שלא נגמר גירותו מכל מקום כבר התחיל ונכנס קצת בדת יהודית שאינו צריך אלא טבילה".²³

האחרונים פיתחו את הדברים וניסו להגדיר את דברי הרשב"א. הרב יוסף ענגיל כותב:

"גר צריך ב' פעולות, סילוק הכותיות וקבלת הישראליות דיש מיצוע

בין ב' אלו, כש"ס סנהדרין נ"ח ב' יצא מכלל עכו"ם ולכלל ישראל לא

בא. וזהו מילה וטבילה דגר. היינו דכריתת הערלה מסלקת הכותיות

והטבילה נותנת הישראליות".²⁴

21. רמב"ם הלכות אסורי ביאה פרק י"ג הלכה ג'.

22. תוספות יבמות דף מ"ה ב' ד"ה "מי".

23. יבמות דף ע"א א' ד"ה "אלא לאתויי גר".

24. חוסן – יוסף סימן ס"ט. רעיון מקביל נמצא במאמרו של הרב רוזנטל "בענין מילה בגריס",

הפרדס שנה מ"ה תשל"א חוברת ח' עמ' 41.

מעמדו של מי שמל ולא טבל לא נשארה בגדר שאלה עיונית של דרוש וקבל שכר אלא גם עלתה למעשה במספר הזדמנויות כאשר גר מל אך טרם טבל מסיבות בריאות.

ר' דוד בן זימרא בדונו במעמדו ההלכתי של זה כותב :

"ולענין להצטרף לכל דבר שבקדושה ולענין אי חיישינן לקידושו ברור שאינו כישראל לשום דבר, דקיימא לן מל ולא טבל כאילו לא מל, אלא **שיצא מכלל עכו"ם** שמצוה להחיותו ואין מגעו ביין טמא, **ולכלל ישראל לא בא** עד שיטבול".²⁵

השלכה אף יותר מרחיקת לכת, מצאנו באחרונים ביחס לשמירת שבת. כידוע הדין הוא שאסור לגוי לשמור שבת, וכלשון חז"ל "גוי ששבת חייב מיתה"²⁶, והנה רצו האחרונים לחדש שגוי שמל ולא טבל מחויב בשמירת שבת וזאת בהסתמך על דברי המדרש: "א"ר יוסי בר חנינא: עובד כוכבים ששמר את השבת עד שלא קבל עליו את המילה חייב מיתה. למה? שלא נצטוו עליה".²⁷

מכאן הסיקו שאם מל, ודי בכך בלבד, הרי שרשאי ואולי אף חייב לשמור שבת.²⁸

היו שאף הפליגו וציינו שלא צריך שימול את עצמו בפועל, די בכך שקבל על עצמו למול,²⁹ וכפי שמדויק בלשון המדרש "עד שלא **קיבל** עליו את המילה". בין השאר ביססו דבריהם אותם אחרונים על שיטת התוספות ישנים ביבמות (מ"ח:).³⁰ הגמרא שם אומרת שלדעת ר' ישמעאל הפסוק "וינפש בן אמתך והגר" בא לחייב בשמירת שבת לוקח עבד בין השמשות של שבת ולא הספיק למולו. שואל על כך התו"י:

"ותימא דאמרינן עובד כוכבים ששבת חייב" וענו על כך בתרוצם הראשון: "וי"ל בזה כיוון דדעתו להתגייר מצי לשבות".

דבריהם צריכים עיון משיטת הרמב"ן יבמות מ"ז ב' ד"ה "נתרפא", שגם אם טבל לפני מילה עלתה לו לגירות.

25. שו"ת הרדב"ז חלק ג' סימן תע"ט.

26. סנהדרין דף נח ב'. רמב"ם הלכות מלכים פרק י' הלכה ט'.

27. מדרש רבה דברים פרשה א' כ"א.

28. ראה קובץ הדרום חוברת ל"ד תשרי תשל"ב עמ' 156, עדות שכך הורה ר' שמואל סלנט רבה של ירושלים וכן בשו"ת בני ציון סימן צ"א ושו"ת בכורי יעקב סימן ד' ושו"ת ציץ הקודש חלק א' סי' ל"ד ס"ק ד'.

29. ראוי לציין שבשבלי הלקט מופיעה גירסה קצת שונה לדברי המדרש "...לפיכך כל נכרי שבא ומכניס עצמו בנייהם עד שלא מל **חייב מיתה**". ענין שבת אות קנ"ו.

30. ד"ה "זה גר תושב".

יש להעיר שלשון המדרש אינה שיש חיוב שביתה אלא שאין איסור שביתה. וזאת בניגוד למה שהסיקו האחרונים ממדרש זה. יש מהאחרונים³¹ שראו את חיוב שמירת שבת המוטל על מי שמל ולא טבל כדבר שאיננו נובע ממעמד הביניים שלו אלא כנובע מכך שעל שבת נצטוו במרה וזאת קודם שבני ישראל טבלו. בכיוון מפתיע דן הרב דב בעריש ווידענפעלד בחדשו³² שבניגוד לדין שנכרי הבא על בת ישראל הולד ישראל,³³ הרי שגר שמל ולא טבל שבא על בת ישראל הולד גוי, שמכוון שמל הרי הוא בר הויה והולד מתייחס אחריו.³⁴

טבל ולא מל

לאור דברי ר' יוסף ענגיל, שהבאנו לעיל, שהמילה מפקיעה מכלל עכו"ם והטבילה מכניסה לכלל ישראל, היינו מצפים שבמקרה ההפוך בו הקדים טבילה למילה (וטרם מל) מעשיו יהיו חסרי משמעות. ואכן הרב משה שטיינברג מציין שאף לדעה הסוברת שבדיעבד ניתן להקדים טבילה למילה,³⁴ אין כל מעמד מיוחד לגר שרק טבל והרי הוא כגוי לכל דבר.

אלא שמצינו דעות חולקות. הרב יואב וינגרטן כותב בכיוון הפוך מהנ"ל: "והנראה לפענ"ד לחדש דאף דלשון חכמים הוא בין מל ולא טבל ובין טבל ולא מל אינו גר, מ"מ אין דינן שווה. דבמל ולא טבל הוא כעכו"ם גמור... אבל בטבל ולא מל אע"פ שעדיין לא נעשה גר לגמרי מ"מ נתקדש קצת ע"י הטבילה ואסור לעבור על כל עבירות כישראל. וגם הבי"ד חייבין לכופו וייעשה גר גמור".³⁵

הרב מנחם זמבא הי"ד נותן גם הסבר לשיטה זו:

"יש חלוק בין מילה בלא טבילה לטבילה בלא מילה דכיון דלא מצינו שום גירות במילה גרידא ע"כ אין במילה גרידא את תורת ישראל עליו. אבל טבילה דבנשים הוי גירות גמור, שוב גם באנשים על כל פנים לשוויה קצת כישראל לחיובא, אף שהמילה מעכבתו מלישא בת ישראל עד שימולי".³⁶

31. אבני נזר חלק יורה דעה סימן שני"א ס"ק ד'.

32. שו"ת דובב מישרים חלק א' סימן ז'.

33. רמב"ם פרק ט"ו מהלכות אסורי ביאה הלכה ג'.

34. ור"ה בשו"ת קול מבשר לרב משולם ראטה חלק א' סימן כ"ג. שחולק עליו.

34א. ראה רמב"ן לעיל הערה 24.

35. שו"ת חלקת יואב מהדו"ת סימן ח'.

36. חידושי הגרמ"ז סימן כ"ב. וכך גם באבני נזר חלק יורה דעה סימן שד"מ.

פרק ד' – כוונה בגירות

אחת השאלות עמה היו צריכים להתמודד הפוסקים³⁷ היא מה דינה של מילה שלא לשם גירות.

שאלה זו התעוררה במקרים של אב יהודי שנשא אישה נוכריה, ומל את בנם המשותף וזאת מבלי להודיע למוהל שמדובר בילד נכרי. השאלה שעלתה היא האם מילה זו עולה לשם גירות ואם לחדד את השאלה: האם צריך מילה להתגירות?

ידועה מחלוקת הראשונים האם מצוות צריכות כוונה,³⁸ אך למחלוקת זו אין משמעות לענייננו, שהרי על הגר לא מוטלת כל מצוה להתגייר והרי שאין אנו עוסקים כאן במצוה, וא"כ אין לדבר על כוונה לצאת ידי חובת מצוה.³⁹ יתרה מזו יש להבחין בין התחום הדיני לתחום המצוותי.⁴⁰ כל הדיון האם נצרכת כוונה לכתחילה או אף בדיעבד הוא רק בתחום המצוותי. בתחום הדיני ברור שנדרשת כוונה למעשה. אדם שנתן פרוטה לאישה ולא חשב-כיוון שנותן זאת בתור כסף קידושין הרי שברור שלא קידש אותה. לווה שנתן סכום כסף למלווה ולא ראה זאת כפרעון חובו ישאר חייב (אא"כ נאמר שיש אומדנא דמוכח שזו כוונתו וכדו').

דבר זה עולה גם מהסוגיה ביבמות (ע"ב). שגר שנימול בגויותו חייב בהטפת דם ברית,⁴¹ הרי שלא מועילה מילה שלא לשם גירות.

מאידך מצאנו סוגיה נוגדת לענין טבילה. בגמרא ביבמות (מ"ה): מובא: "ההוא דהוה קרו ליה בר ארמייתא (רש"י): שלא טבלה אמו כשנתגיירה), אמר רב אסי: מי לא טבלה לנדותה?! ההוא דהוה קרו ליה בר ארמאה, אמר ריב"ל מי לא טבל לקריו?!"

הרי שטבילה שלא לשם גירות מועילה.

התוספות ישנים⁴² שואלים לסתירה בדעת ר' יוסי. במסכת יבמות דף מ"ה: דורש ר' יוסי שהמילה תהיה לשמה, ואילו במסכת עבודה זרה דף כ"ז. אומר שמילה לא צריכה להיות לשמה.

37. ראה שו"ת חתם סופר חלק יור"ד סי' ש', שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ג' סימן קי"ה. משפטי שמואל סימן א', הרב א. ולדנברג הלכות מדינה חלק ג' עמ' ר"ה. הרב י. אברמסקי בענין הטפת דם ברית לקטן שנולד לאם נוכריה ומלו אביו כסבור שהוא ישראל – ספר הזכרון למרן ר' יחזקאל אברמסקי ע"מ נ"ד.

38. הובאה בשולחן ערוך אורח חיים סימן ס' סעיף ד'.

39. ראה לעיל הערה 38 במשנה ברורה ס"ק ז'.

40. לענין החלוקה בין דין למצוה ראה דברינו לעיל הערה 14.

41. כך היא הכרעת רוב הפוסקים ראה אנציקלופדיה תלמודית ערך גירות.

42. יבמות דף מ"ו ב' ד"ה "קמ"ל".

החתם סופר⁴³ כשנשאל לשאלה זו, השיב שאין כאן סתירה כלל שכן הסוגיה בעבודה זרה עוסקת במצות מילה של יהודי שבה סובר ר' יוסי שלא צריך לשמה, אך הסוגיה ביבמות עוסקת במילת גר ובזה ברור שצריך שיהיה לשמה, שאל"כ אין כאן גירות כלל. החתם סופר בדבריו מתעלם מהגמרא ביבמות אותה הבאנו לעיל שסותרת לכאורה את דבריו. הרב משה פיינשטיין אכן מסיק לאור הסוגיה הנ"ל ביבמות שלא צריך מילה לשמה.⁴⁵

הרב משה הרש"ר בהתייחסו⁴⁶ לשאלה זו מציין את הסוגיה המקבילה בירושלמי⁴⁷ שמציינת מדוע טבילה שטבלה לנידתה מועילה, מפני שהיא לשם קדושת ישראל. ועל כן גם במילה אומנם לא צריך מילה לשם גירות אך צריך מילה לשם קדושת ישראל. ועל כן תינוק נוכרי שנימול מתוך מחשבה שהוא יהודי עלתה לו מילה זו לצורך גיורו.⁴⁸ הרב ורנר⁴⁹ מעיר שלא די בכוונה לשם מצות מילה, שכן גם בגוי יתכן שימול לשם מצות מילה וזאת בלא כל קשר ליהדות,⁵⁰ ועל כן צריך כוונה לשם מצוות מילה כיהודי בדווקא.

פרק ה' – מי שאינו יכול למול

בשם הגאונים מובא⁵¹ שסריס שבא להתגייר נכנס תחת כנפי השכינה

43. שו"ת חתם סופר יורה דעה סימן א' וסימן ש'. כך גם השיב ר' אלחנן וסרמן קובץ הערות על מסכת יבמות אות שע"ב.
44. על פי הדברים שהבאנו לעיל ביחס למל ולא טבל ניתן להציע מספר תרוצים מדוע צריך מילה לשמה ולא צריך טבילה לשמה ובכך לישב את דברי החתם סופר.
45. שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ג' סימן ק"ה. וראה גם יורה דעה חלק ב' סימן קכ"ח.
46. במאמרו "מילה לשם מצווה האם עולה לגירות" הלכה ורפואה ה' עמ' קנ"ה.
47. ראה לעיל בסמוך להערה 18.
48. הרב פיינשטיין לעיל הערה 54 מציין שמילה לשם מצווה מועילה שכן כמוסה בה קבלת מצוות וכמוה כמילה לשם גירות. היו שדיברו שנצרכת כוונה לשם ניהוג יהדות ראה הרב דנין "נימול בתור יהודי בטעות ובאו לגיורו" אור תורה שנה ט"ז תשמ"ד עמ' תרמ"ו. מענין לציין את דעת הרב אברמסקי לעיל הערה 37 שלדעתו מילה לא צריכה להיות לשמה אך טבילה כן. ובכך רצה להסביר את דעת הרמב"ם בפרק י"ג מהלכות איסורי ביאה הלכה ד' שבטבילה צריך נוכחות בית דין ואילו במילה אין צורך.
49. משפטי שמואל סימן א'.
50. ראה רמב"ם הלכות מלכים פרק ו' הלכה י'.
51. הובא באוצר הגאונים – התשובות חלק א' כרך ב' סימן שצ"ג. וכן נזכר בתוספות יבמות דף

כאישה. וזאת אף לאותם דעות שנכרי שנימול בגויותו צריך הטפת דם⁵² ואולי אף אין לו תקנה.⁵³

יסודם של דברים בהבנה שמי שנסתרס הוא מופקע ממצות מילה, וכשם שגירות אשה לא טעונה מילה, כך גם גירותו.

בפני האחרונים עלתה השאלה מה דינו של מי שלא יכול למול מפאת סכנה, כגון שמתו אחיו מחמת מילה או שהוא חולה ומילה תסכן את חייו. נזכרת דעה באחרונים⁵⁴ שאכן במקרה שכזה מכיון שהוא אנוס הרי שדי לו בטבילה על מנת שיהיה גר, אך זו דעת יחיד ודעת רוב רובם של הפוסקים שאדם שכזה לא יכול להתגייר.

הרב וינברג ששאל לשאלה זו⁵⁵ הכריע שאדם זה לא יכול להתגייר, וטעם פסיקה זו הוא: ראשית אין לדמות מקרה זה לפסק הגאונים ביחס לסריס, שכן שם מדובר באדם שמופקע ממילה, עובדתית לא תיתכן בו מילה, ואילו כאן תיתכן בו מילה אלא שמפני הסכנה אנו מנועים מלעשות זאת. שנית לענין הטענה שמדובר כאן באנוס, ואנוס רחמנא פטרה. אומר הרב וינברג שבגירות, המילה אינה בגדר מצות מילה שבה קיים הכלל של אנוס רחמנא פטרה, אלא זה חלק מהליך הגירות. ועל כן כל שלא עשה זאת אף אם מטעם אנוס אינו גר.⁵⁶

הראייה קוק שדן בשאלה זו⁵⁷ מגיע למסקנה הלכתית זהה אך מכיוון אחר, והוא: בגירות עקרונית צריך בית דין סמוכים, וכל מה שניתן כיום לגייר למרות שאין לנו דיינים סמוכים זה משום שעבדין שליחותיהו, אך כלל זה קיים רק בדבר שכיח ומכיון שמקרה זה אינו שכיח הרי שאין כאן שליחות, ואם כן יש חסרון של העדר בית דין בגירות ולכן לא יכול איש זה להתגייר. העולה מדבריו שבניגוד לרב וינברג שסובר שבמקרה כזה יש חיוב מילה הרי הראייה סובר שאין, בין אם משום טעם אנוס ובין אם משום שאין אנו מאבחנים מקרה זה מדין סריס הנ"ל.

מ"ו ב' ד"ה דרבי יוסי וכן בטור יורה דעה סימן רס"ח.

25. תוספות יבמות דף מ"ו ב' ד"ה "דרבי יוסי"

53. דעת הר"ח שבת דף קל"ה א'.

54. ראה דעת השואל לעיל הערה 11 וראה שו"ת "חיי עולם נטע" סימן כ"ו שזו דעתו. בספר אות

ברית לר' שמעון קונץ הלכות גרים ס"ק ב' השאיר שאלה זו בצ"ע.

55. לעיל הערה 11.

56. ראה לעיל הערה 15.

57. לעיל הערה 13.

פרק ו' – הצורך בבית דין במילה

בהליך הגירות, צריך לכתחילה נוכחות של בית דין בכל שלבי הגיור. לענין מילה נחלקו הפוסקים האם דרישה זו היא גם לעיכובא.⁵⁸ הרב ז'ולטי בדונו במעמד הבית דין בהליך הגיור⁵⁹ מציין שלא די בנוכחות מיקרית של הבית דין אלא צריך שבית הדין ידע שהם רואים טבילה/מילה שהיא לשם גירות. ואם אינם יודעים זאת הרי שלא נתמלא התנאי של נוכחות בית דין.

הרב פיינשטיין בדונו בשאלה של קטן נכרי שנימול מתוך מחשבה שהוא יהודי⁶⁰ מתייחס גם לשאלה כיצד מתקיים במקרה זה הצורך בבית דין שיהיה נוכח, ומשיב שדי בכך שהיו שם שלושה יהודים כשרים בעת המילה על מנת לקיים תנאי זה. הרי שדעתו אינה כדעת הרב ז'ולטי שכן אותם שלושה לא ידעו שהם נוכחים בטקס גירות, שהרי הם חשבו שמדובר בתינוק יהודי. דברים זהים כתב גם הרב הרשלר⁶¹ והרי שגם לדעתו אין צורך שהב"ד ידעו מכך שמדובר במילה לגירות.

מחלוקת זו יכולה להתבאר בשני אופנים. לעיל דנו מה הכוונה הנצרכת במילה. האם כוונה לשם גירות או די בכוונה לשם מצות מילה כישראל. אם אנו נוקטים כגישה השניה הרי מסתבר שכשם שהגר עצמו לא צריך לכוון לשם גירות כך גם אין צורך שבית הדין ידע שמדובר בגרות (והרי גם במילה הגר בטוח שהוא יהודי), אך אם נצרכת כוונה לשם גירות כפי שעולה מדברי החתם סופר יש מקום להבין שגם בבית דין צריכים שידעו שמדובר בגירות. אופן שני: לעיל הזכרנו את הדין מה מהותו של בית הדין בהליך הגיור, האם בית הדין "יוצרים" את הגיור כמעשה בית דין, או שהם רק תנאי מתנאי הגירות, (יש שבארו זאת שבית הדין מייצגים כאן את עם ישראל, כפי שמצינו בעינינים שונים שבית הדין פועל כנציג העם⁶², ובכך מבטאים את קבלת הגר לקהל ישראל). אם אנו מקבלים את ההבנה הראשונה הרי שצריך שבית הדין ידע שהוא פועל עתה כבית דין, ועל כן שלושה שבמקרה צופים בברית מילה ולא מעלים כלל בדעתם שהם ממלאים תפקיד בית דין לא יועילו לכך. אך אם נוקטים כהבנה השניה שהמטרה כאן היא ביטוי לקבלתו לקהל, הרי שלכך אין הכרח שידעו שמדובר בגירות.

58. ראה אנציקלופדיה תלמודית ערך גרות.

59. לעיל הערה 20 ל"ח.

60. לעיל הערה 45.

61. לעיל הערה 46.

62. למשל בסמיכה על פר העלם דבר של ציבור, או זקני העיר בעגלה ערופה.

דיון זה שקיים ביחס לנוכחות בית הדין במילה קיים גם ביחס לטבילה, מה הדין כאשר בית הדין צפו בטבילה אך לא ידעו שעניינה הוא גירות. בסוגיה ביבמות (דף ע"ח.) מובא הדין שמעוברת נכרית שנתגיירה בנה אין צריך טבילה, משום שעולה לו טבילתו בהיותו עובר. על דין זה כותב בעל הנודע ביהודה:

"אם ידעו בית הדין בשעת טבילה שהיא מעוברת הדין פשוט, אבל אם לא ידעו בית הדין שהיא מעוברת יש לי בזה אריכות דברים ותליא באשלי ררבי ואין כאן מקום להאריך".⁶³ לכאורה דברים אלו של הנודע ביהודה תואמים את הדעה על פיה צריך שבית הדין ידעו שהם רואים מעשה גירות.

ערוך השולחן חולק על פסיקה זו ואומר⁶⁴ שאין צורך שבית הדין ידעו שהיא מעוברת, וטעמו משום שאנו פוסקים שעובר ירך אמו ומטעם זה עלתה לו טבילת אמו. אומנם הוא חולק על הפסיקה אך לא על העקרון, שכן גם הוא מסכים שצריך שבית הדין יבינו מה שהם רואים אלא שהוא אומר שמכיון שאנו פוסקים שעובר ירך אמו הרי שיש כאן טבילה של גוף אחד ולא של שני גופים, ועל כן אין צורך שבית הדין ידעו שהיא מעוברת. אלא שמסקנה זו אינה מדוייקת. ההבנה של עובר ירך אמו אינה אומרת שהם גוף אחד, שאם כן הרי עובר זה מרגע שנולד היה יהודי לכל דבר ולא היה חייב כלל במילה כגר והרי מצאנו דעות בראשונים⁶⁵ שכשהוא נולד הוא חייב במילה כגר. על כרחנו לומר שמובן "עובר ירך אמו" אינו שיש כאן גוף אחד אלא שאין גוף האם מהווה חציצה לטבילת העובר.⁶⁶ ואם כן יש כאן שני גופים, ובכל זאת אומר ערוך השולחן שאין צורך שבית הדין ידעו שהיא מעוברת.⁶⁷

אלא שנראה שאין הכרח לקשר את הדיון של הנודע ביהודה וערוך השולחן לדיון דלעיל. כאן מדובר במקרה של אשה שטובלת לשם גירות ואין בית הדין יודעים שהיא מעוברת, משמעות הדבר שבית הדין לא יודעים שהם רואים את טבילת העובר. יתכן שבמקרה כזה כאשר בית הדין לא יודעים שהם רואים כלל טבילה או מילה יסכים גם הרב משה פיינשטיין שלא

63. דגול מרבבה שולחן ערוך יורה דעה סימן רס"ח סעיף ו'.

64. חלק יורה דעה סימן רס"ח סעיף י"א.

65. ראה תוס' יבמות מ"ז ב' ד"ה "מטבילין אותו" ורמב"ן שם ד"ה "נרפא מטבילין אותו". אומנם הריטב"א שם ד"ה "שהויי מצוות" מביא בשם הר"ם שמה שחייב אח"כ העובר במילה אין זה מטעם גירות אלא ככל ישראל שחייב במצות מילה וכך גם הביא הנימוקי יוסף שם בשם הרא"ה.

66. יתכן ובזה גופא נחלקו הראשונים לעיל בהערה 55.

67. אלא אם כן דעת ערוך השולחן כדעות החולקות על הרמב"ן לעיל בהערה 65.

התמלא התנאי של בית דין, וכל דבריו היו כאשר הבית דין יודעים שהם רואים ברית מילה או טבילה אך לא יודעים שהיא לשם גירות אז די בכך. אבל אם אינם יודעים שזו בכלל טבילה יוסכם שלא נתמלא הצורך בבית דין.

יתכן ובענין זה גם מי שסובר שצריך את ידיעת בית הדין שמדובר במילה לגירות יסכים שבטבילה לא צריך. וזאת אם נקבל את ההסבר הראשון שהצענו לעיל⁶⁸ לצורך בידיעת בית הדין. שכן דוקא במילה נדרשת כוונה לשם גירות ולכן צריך ידיעת בית הדין אבל בטבילה שלא צריך שתהיה לשם גירות כפי שעולה מהגמרא ביבמות (מ"ה):⁶⁹ הרי שגם לא צריך את ידיעת בית הדין.

פרק ז' – הצורך בבית דין בטבילה

לעיל בפרק הקודם דנו האם יש צורך שבית דין ידעו שהם רואים מעשה שהוא חלק מהליך הגירות, שאלה שבדרך כלל מתעוררת ביחס למילה, אם כי כפי שראינו עשויה להתעורר גם ביחס לטבילה.

בפרק זה כוונתנו לברר מתי נאמר שאכן בית דין נכח בעת המעשה. דבר זה התעורר בעיקר ביחס לטבילת גירות שמפאת שהמקום היה צר או מחמת חוסר אפשרות שבית דין יכנסו למקוה, הם לא ראו את הטבילה. ברקע של פסיקה זו ראוי לציין שהראשונים נחלקו בשאלה האם נוכחות בית דין בטבילה היא לעכובא או לא⁷⁰ וגם השולחן ערוך בפסיקתו הביא מחלוקת זו.⁷¹

התוספת ביבמות (מ"ה):⁷² מקשים על הסוגיה שם⁷³ כיצד מועילה טבילה לשם נידה או לשם קרי והרי צריך נוכחות בית דין? ומתרצים התוספות: "ויש מפרשים דכיון שידוע לכל שטבלה כאילו עומדים שם דמי". משמעות דבריהם היא שהתנאי של בית דין אין משמעו שצריך ראייה של בית הדין, אלא מספיק ידיעה של בית הדין, וכאן "ידוע לכל שטבלה". ואכן זה הוא כיוונם של האחרונים שמסתפקים בידיעה של בית הדין (ידיעה שהיא מכח עצמם, ולא על ידי עדות) ולא צריך ראייה.

68. לעיל סמוך להערה 16.

69. הובאה לעיל סמוך להערה 41.

70. ראה אינצקלופדיה תלמודית ערך גירות.

71. יורה דעה ס"ט רס"ח סעיף ג'.

72. ד"ה "מי לא טבלה".

73. הובאה לעיל בסמוך להערה 41.

מהר"י אסאד נשאל⁷⁴ במקרה שבגלל מבנהו הטכני של המקווה לא יכלו בית הדין לראות את הטבילה כראוי, האם נאמנת האישה המטבילה להעיד שטבלה? ופסק שכן.

הרב שמואל סלנט נשאל מה יעשו כאשר המקוה הוא בבית המרחץ ואסור לאנשים להכנס ופסק: "בענין גיורת שאין רשות לאנשים להכנס בבית הרחצה נכון כי נשים כשירות ילכו עם האשה שחפצה להתגייר, אחרי קבלת דת ישראל וכל פרטיה כדת. ושלושה תלמידי חכמים ילכו עמהן בצוותא עד המקום שרשות בידם להכנס. ובבית הרחצה תלך האישה הגיורת עם הנשים הכשרות והיראות והמחוזקות שיטבילו להאישה הגיורת כד"ת, וידעו כי השלושה תלמידי חכמים עומדים סמוך לגבול שיכולים להכנס ודעתם עליהן, ואחר הטבילה יגידו בפני השלושה תלמידי חכמים שטבלה כד"ת".⁷⁵

כעין זה נשאל הרב משה פיינשטיין⁷⁶ על מקרה של גר שטבל בפני שלושה, אך רק אחד מהם ראה בפועל את הטבילה, ואילו השנים האחרים רק שמעו את קול תנודת המים בעת הטבילה, ופסק שעלתה לו טבילתו.

דיון מענין דן הרב ג. רבינוביץ⁷⁷ בהקשר זה. מה הדין כאשר בית דין לא ראו את הטבילה בראיה בלתי אמצעית אלא באמצעות מראה.⁷⁸ ומסקנתו שדי בכך, וזאת בהסתמך על שוי דברים: ראשית, להרבה פוסקים בדיעבד גם אם הטבילה היתה שלא בפני ג' היא עולה לצורך הגירות.⁷⁹ ושנית, כאן לא צריך ראיה של בית הדין אלא די בדיעתם⁸⁰

כפי שצינו לעיל⁸¹ גישה זו המסתפקת בדיעת בית הדין ולא מצריכה את ראיתם ממש, גורסת שאין הגירות בגדר מעשה בית דין, לא בית הדין הם

74. שו"ת מהר"י אסאד חלק יורה דעה סימן ר"ג.

75. שו"ת "בית אברהם" ירושלים תרס"ח עמ' 49 ובא גם ע"י הרב הרצוג פרקים וכתבים כרך ד' סימן צ"ה.

76. שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ג' סימן קי"ב.

77. "בענין טבילת גיורת בפני שלושה הרואים במראה", נועם כרך כ' תשל"ח עמ' רס"ז.

78. שאלה גדולה היא האם ראיה באמצעות מראה לא מהווה ראיה ממש. בברייתא במסכת ראש השנה דף כ"ד א' מובא: "ת"ר. ראינהו במים, ראינהו בעששית, ראינהו בעבים אין מעידים". לכאורה ראיה במראה דומה לראיה במים וא"כ אינה כשרה לעדות. אלא שבמקרים אלו ברור שהחסרון הוא בגלל שהמראה לא ברור ויתכן והוא מטעה. דבר שאינו נכון ביחס לראיה באמצעות מראה ועיין פתחי תשובה חושן משפט סימן ל"ה ס"ק ח' ובמובאות שם.

79. ראה לעיל הערה 70.

80. לעיל הערה 72.

81. ראה לעיל בסמוך להערה 22.

שקובעים את הגירות ונותנים לה תוקף, אלא הם רק מרכיב אחד מבין המרכיבים השונים שבהליך הגירות.⁸¹ יש לבחון את הדברים הנ"ל שדי בידיעת בית דין, שהרי אם יבואו שנים ויעידו בפני שלושה שראו נכרי שטבל לא יועיל דבר זה אף שבית הדין יודעים שטבל. ועל כן נראה שגדר הדברים הוא שונה. לשם כך נבחון את פסקו הנ"ל של ר' שמואל סלנט. בין דבריו הוא כותב: "וידעו כי השלושה תלמידי חכמים עומדים סמוך לגבול שיכולים להכנס ודעתם עליהן" דברים אלו יכולים להתפרש כבאים להבטיח את נאמנות הנשים המטבילות⁸² אלא שהסבר זה קשה שכן עובדות השאלה הם כאלו שבית הדין לא יכלו להכנס לבית המרחץ. ועל כן נראה שכוונת הדברים שונה. לא נדרשת ראית בית דין. צריך **נוכחות** בית דין. נוכחות יכולה להתקיים גם אם בית הדין לא רואים את המעשה, אך המתגייר יודע שבית הדין נמצאים בסמיכות ועוקבים אחר מעשיו. ועל כן אם בית הדין נכחו במקוה אך לא ראו בבירור את הטבילה די בכך (תשובת מהר"י אסאד), וזאת כאשר ידיעת בית הדין היא על פי עדות האשה המטבילה.

פרק ח' – נכרי שנימול בגויותו

אחת השאלות שהתעוררו בדיני גירות היא, מה דינו של נכרי שנימול בעת היותו גוי ובלא קשר לכוונתו להתגייר. במסכת שבת דף קל"ה א' שנינו:

"א"ר שמעון בן אלעזר לא נחלקו ב"ש ובי"ה על נולד כשהוא מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית מפני שערלה כבושה היא. על מה נחלקו, על גר שנתגייר כשהוא מהול שב"ש אומרים צריך להטיף ממנו דם ברית ובי"ה אומרים אין צריך להטיף ממנו דם ברית". המסקנה ההלכתית העולה מדברי ר' שמעון בן אלעזר היא לכאורה כדעת בית הלל שאין במקרה שכזה צורך בטפת דם ברית. אך קיימת סוגיה סותרת במסכת יבמות (מ"ה):

"תניא הרי שבא ואמר מלתי ולא טבלתי מטבילין אותו, ומה בכך דברי ר' יהודה. ר' יוסי אומר אין מטבילין". מפרש רש"י:

"אין מטבילין – שמא ערבי מהול גבעוני מהול הוא, וצריך להטיף ממנו דם ברית דר' יוסי תרתי בעי". מכיון שלהלכה אנו פוסקים כר' יוסי ולא כר' יהודה, עולה לכאורה

82. על משמעות "יוצא ונכנס" ראה מסכת עבודה זרה דף ס"ט ע"ג, ומסכת חולין דף ג' א'.

מברייתא זו שגוי שנימול צריך הטפת דם ברית, וזאת בניגוד לסוגיה במסכת שבת.

סתירה זו בין הסוגיות הביאה למחלוקת רחבה בין הראשונים. דעת הבה"ג⁸³ המאירי⁸⁴ והרמב"ם⁸⁵ שיש צורך בהטפת דם ברית ואילו דעת הרי"ח⁸⁶ והתו"י⁸⁷ שאין צורך.

קודם שנבחן את מהותה של הטפת דם ברית נבחן מה החסרון במילת נכרי. במסכת עבודה זרה דף כ"ז א' מובאת מחלוקת האם מילת ישראל נכרי פסולה:

"תניא: ישראל מל את הכותי וכותי לא ימול ישראל מפני שמל לשם הר גריזים דברי ר' יהודה. אמר לו ר' יוסי וכי היכן מצינו מילה מן התורה לשמה אלא מל והולך עד שתצא נשמתו"

בהמשך הסוגיה שם מובאת ברייתא נוספת:

"תניא: ר' יהודה הנשיא אומר מנין למילה בעובד כוכבים שהיא פסולה ת"ל ואתה את בריתי תשמור".

הטעם שמובא בשתי הבריתות לפסול מילת נכרי שונה. בעוד שבברייתא הראשונה משמע שהחסרון הוא בכוונה לשמה, "שמל לשם הר גריזים", הרי שהבריתא השניה דורשת את הפסול מן הכתוב "ואתה את בריתי תשמור" משמע שזהו חסרון בעצם, שגוי אינו ראוי למול, ולא רק חסרון מצד מחשבתו של הגוי בשעת המילה.

להבדל טעמים זה משמעות רבה, שכן אם כל החסרון בגוי הוא משום כוונתו, יתכן שיהיו מצבים בהם נהיה בטוחים שכוונתו של הגוי היתה כראוי ואז מילתו כשרה.

יש מהאחרונים שסוברים שבשאלה זו של מהו טעם הפסול בנוכרי נחלקו גם הראשונים.⁸⁹

הרוגציובר, הרב יוסף ראזין, רוצה לחדש⁹⁰ בדעת הרמב"ם שבנכרי שנימול בגויותו הליך הגירות שלו כולל רק קבלת מצוות וטבילה, ומה שהוא חייבת בהטפת דם ברית זה אינו מחיובי הגירות אלא חיוב מצות מילה ככל

83. הובאה בתד"ה "דרי יוסי" יבמות דף מ"ו ב'.

84. שבת דף קל"ה א'.

85. הלכות איסורי ביאה פרק י"ד הלכה ה'.

86. הובאה בתד"ה דרי יוסי יבמות מ"ו ב'.

87. יבמות דף מ"ו ב' ד"ה "דרי יוסי".

88. לדעות נוספות ראה אנציקלופדיה תלמודית ערך גרות.

89. הרב שאול ישראלי "הטפת דם ברית של יהודי אתיופיה הנימולין" תחומין ז' תשמ"ו עמ' 295.

90. ראה צפנת פענח על התורה ויקרא עמ' קל"ט ובהערה ס' שם מובאות "נוספות מספריו".

ישראל, וגירותו הושלמה עם טבילתו. את דבריו אלה הוא ביסס בין השאר על נוסח דברי הרמב"ם בהלכות מילה:

"גר שנכנס לקהל ישראל חייב מילה תחילה. ואם מל כשהיה עכו"ם

צריך להטיף ממנו דם ברית **ביום שנתגייר**".⁹¹

דיוקו מבוסס על אריכות הדברים שבלשון הזהב של הרמב"ם "ביום שנתגייר", שמחד זהו ייתור דברים לכאורה שלא לצורך, ומאידך משמע שכשבאים להטיף ממנו דם ברית הוא כבר נחשב לגר. הרי שאין הטפת הדם תנאי לגירותו, אלא זה מדין מצוות מילה ולא מדיני גירות.

בהקשר זה ראוי לחזק את הדברים על פי הגירסא ברמב"ם שמביא הרב מנחם זמבא⁹² והיא:

"צריך להטיף ממנו דם ברית **ביום ח' שנתגייר**".

גירסה זו ודאי מורה על כך שמדובר כאן בחיוב ברית מילה רגיל מדין מצות מילה שנוהגת בכל ישראל.

גדר הנכרי הפסול למול

ענין נוסף הצריך ברור הוא מה גדר נכרי שנקבע בסוגיא בעבודה זרה שפסול למול. בסוגיה שם הובאו שני מקורות לפסול זה. ר' יהודה דורש זאת מכך שכתוב "המול ימול"⁹³ ור' יהודה הנשיא לומד זאת מהפסוק "ואתה את בריתי תשמור".⁹⁴ מפרש על כך רש"י:

"ואתה את בריתי תשמור – וזרעך אחריך ולא עובד כוכבים.

המול ימול – קרי ביה המל ימול. מי שהוא מהול ימול אחרים".

במהלך הסוגיה שם דנה הגמרא מה הנפקא מינה בין שני הלימודים, ומסקנתה:

"אלא איכא בנייהו אשה. למ"ד ואתה את בריתי תשמור ליכא,

דאישה לאו בת מילה היא. ולמ"ד המול ימול איכא, דאישה כמאן

דמהילא דמיא".

ההלכה היא שאשה כשרה למול⁹⁵, כדעת ר' יהודה שדורש מהפסול "המול ימול".

אם אנו מנתחים את הנפקא מינה שבין הלימודים השונים עולה שהלימוד "ואתה את בריתי תשמור" מורה שרק מי שמצווה על מצות מילה כשר

91. פרק א' הלכה ז'.

92. ראה לעיל הערה 121.

93. בראשית י"ז י"ג.

94. בראשית י"ז ט'.

95. רמב"ם הלכות מילה פרק ב' הלכה א'. שולחן ערוך יורה דעה סימן רס"ד סעיף א'.

למול, ואילו הלימוד של "המול ימול" מורה שאסור שהמוהל יהיה בגדר ערל, ועל כן אישה כשרה למול.⁹⁶

לאור מסקנה זו תתכן מציאות של נכרי שלא יהיה בו חסרון ערלות ומילתו תהיה כשרה. וזאת למרות שהסוגיה שם אומרת שערבי מהול וגבעוני מהול הם בגדר ערלים.

לעיל הזכרנו את שיטת הרשב"א שגר שמל ולא טבל הרי הוא מקצת יהודי⁹⁷ ונראה ללא ספק שדבר זה די בו כדי שלא יחשבו כערלים, ומילתם תהיה כשרה.

גם לשיטת הריטב"א בסוגיא ביבמות (ע"א). שלא מציין את הגדרתו של הרשב"א ביחס לגר שמל ולא טבל, נראה שלעניינו תהיה משמעות לעובדה שמל את עצמו. שכן כתב ביחס לגר שמל ולא טבל:

"לאותו גר שמל ולא טבל – פי דסבירא לן שאינו גר. ומיהו מילתו מילה כיון שהיתה לשם יהדות".⁹⁸

ונראה שכוונתו באומרו שמילתו מילה שאין הוא יותר בגדר ערל, ואם כן הוא יהיה כשר למול.

הרב אברהם שפירא הוסיף מקרה נוסף של גר שכשר למול:⁹⁹ הרמב"ם בהלכות מלכות¹⁰⁰ קובע:

"בן נוח שרצה לעשות מצוה משאר מצוות התורה כדי לקבל שכר אין מונעין אותו לעשותה כהלכתה".

מחדש הרב שפירא שאומנם נכרי שמל את עצמו מדין נימוסיהם יחשב כערל, אך אם הוא קבל על עצמו מצות מילה של ישראל ומל את עצמו יותר אין הוא נחשב כערל, ועל כן הוא יהיה כשר למול.

גדר הטפת דם ברית

לעיל הזכרנו את שיטת הרוגצ'ובר¹⁰¹ שגר שנימול בגויותו הליך הגירות שלו כולל טבילה בלבד, ואילו חיובו בהטפת דם ברית קשור למצות מילה הכללית ולא נובע מהליך הגירות.

96. ראה חידושי הגר"ח על הש"ס (סטנסיל) על מסכת יבמות "בענין מילת אשה עבד קטן ונכרי" וכן הרב ישראל לעיל הערה 89 עמ' 303.

97. הערה 23.

98. יבמות ע"א א' ד"ה "לא תוויי גר".

99. "בענין הטפת דם ברית בגירות עולי אתיופיה" ברקאי ג' 149, 151.

100. פרק י' הלכה י'.

101. לעיל בסמוך להערה 90.

כפי שציינו לעיל¹⁰² המילה אותה מל הגר נושאת משמעות כפולה, האחת חובת מילה מצד הליך הגירות והשניה מילה מדין מצות מילה הכללית הנוהגת בכל ישראל. כאשר אנו דנים על הטפת דם ברית יש לבחון איזה משמעות היא נושאת, האם היא נחשבת כמילה בדין מצות מילה או רק מילה לענין טקס הגירות, אך אין היא נחשבת כמצות מילה הכללית. לשאלה זו עשויה להיות השלכה משמעותית שכן אם הטפת דם ברית אינה מילה. הרי שיתכן ונכרי אשר להטיף דם ברית, שכן כל המיעוט של נכרי הוא דוקא מלמול. אך אם הטפת דם ברית היא כמילה הרי שנכרי יהיה פסול גם להטיף דם ברית.¹⁰²

שיטת הבה"ג¹⁰³ היא שגר שנימול בגויותו צריך הטפת דם ברית וקטן שנוול מהול לא צריך. ומקשה עליו הרי"ש¹⁰⁴ מדוע קטן שנימול תוך שמונה לא צריך הטפת דם ברית¹⁰⁵ ואילו נכרי שנימול בגויותו וחפץ להתגייר צריך? נראה שהבה"ג סובר שהטפת דם ברית מועילה לדין מילת גירות, ולא לדין מצות מילה הכללית ולכן גר שנימול בגויותו צריך הטפה ותינוק שנימול תוך שמונה לא צריך.

כפי שעולה משאלת הרי"ש הרי שהוא סובר שדין הטפת דם ברית משמעותו גם מצות מילה הכללית.

שיטת השי"ך¹⁰⁶ היא שקטן שנימול תוך חי ימים ללידתו צריך הטפת דם ברית. הרי שלדעתו להטפת הדם יש משמעות לענין מצות מילה הכללית. כפי שציינו לעיל אם דין הטפת דם ברית אינו מדין מצות מילה הכללית יתכן וגוי יהיה כשר לכך. אומנם יש לסייג ולהעיר שגם אם אמנם פתרנו את הפסול העקרוני של גוי, עדיין לא פתרנו את בעית הכוונה – ה"לשמה". אלא ששאלה זו עצמה האם יש כלל צורך בכוונה לשמה שנויה במחלוקת בגמרא בעבודה זרה¹⁰⁷ ואף אם לענין מילה נפסוק שצריך שתהיה לשמה, עדין אין זה מוביל בהכרח למסקנה שגם בהטפת דם ברית יש צורך בכוונה לשמה.

פרק ט' – פסיקת הרבנות הראשית בענין יהודי אתיופיה

שאלת גיורם של עולי אתיופיה העמידה את הרבנות הראשית בדילמה

102. לעיל בסמוך להערה 11.

103. הובאה בתוספות שבת דף קל"ה א' ד"ה "לא נחלקו".

104. הובא ברא"ש שבת פרק ר' אליעזר דמילה סימן ה'.

105. ראה דעת השי"ך יורה דעה סימן רס"ח ס"ק ב' שחולק וסובר שחייב בהטפת דם ברית.

106. לעיל הערה 105.

107. דף כ"ז א'.

כמעט בלתי אפשרית. מחד פסיקה שהם יהודים תפתור את השאלה האנושית רגשית של אנשים הרואים את עצמם כיהודים לכל דבר, כמי שנרדפו על כך וכמי שמסרו נפשם על כך. אך מאידך תסבך אותם בשאלות יוחסין קשות. וזאת על רקע גיטין שאינם גיטין. מאידך קביעה שאינם יהודים תפטור את בעיית היוחסין אך תסבך בשאלה האנושית כנ"ל. השאלה המרכזית היתה האם הם צריכים הטפת דם ברית, שכן טבילה הם בלאו הכי נוהגים מה גם שזה הליך שהוא קל יותר. בעיית מילה לא קיימת שכן הם כולם נימולים.

ברקע שאלת יהדותם עומדת דעתו של הרדב"ז בתשובותיו¹⁰⁸ שראה אותם כיהודים. החשש הינו שמא בקרב אותם יהודים נשתקעו נכרים, ועל כן עלתה השאלה כיצד לדון אותם.

מכיון שהם כולם נימולים הרי תתכנה שתי אפשרויות. או שהם נימולו על ידי יהודי או שנימולו על ידי גוי שנשתקע ביניהם. אם הם נימולו בידי יהודי הרי שאין כל בעיה. ודאי אם הוא מל לשם גירות, ואף אם לא הרי כבר ציינו¹⁰⁹ שאין צורך בכוונה לגירות בדוקא ודי בכוונה לשם מצות מילה, וזו ודאי שקיימת שכן הם מחזיקים במצוה זו כיהודים.

אם האדם לא נימול בידי יהודי וגם אמו אינה יהודיה,¹¹⁰ אז עולה הבעיה של גר שנימול בגיותו.

כפי שצינו לעיל לדעת הרבה ראשונים במקרה זה אין צורך בהטפת דם ברית. גם לאותם ראשונים שאכן דורשים הטפת דם ברית, יתכן ופסול נכרי במילה הוא מצד הכוונה שאינו מכוון לקיים מצוות בורא עולם. אך כאן אנו סהדי שיהודי אתיופיה מלו עצמם מדין דת ישראל ועל כן אין חסרון כוונה זה. גם אם נאמר שפסול נכרי למול הוא פסול מהותי כיון שאינו בתורת המצוה אבל אותם אנשים הרי קבלו עליהם את כל המצוות ובכלל זה מצות מילה ואם כן יש מקום לומר שאין בהם חסרון זה שאינם בתורת המצוה. מה גם שהזכרנו דעה באחרונים שגם שיטות הראשונים הדורשות הטפת דם ברית, אין זה מדיני גירות אלא מדיני מילה, ועל כן לענין גירותם זו הושלמה בטבילתם ולשם כך אין צורך בהטפת דם ברית.

על רקע הספקות העובדתיים האלו, על רקע הסבירות הנמוכה שיש מביניהם מי שגם אמו נכריה וגם נימול על ידי מי שאינו יהודי, ועל רקע

108. שו"ת הרדב"ז חלק ז' סימן ה' וסימן ט'.

109. ראה לעיל פרק ד'.

110. שכן אם אמו יהודיה בין אם מצד שנתגיירה ובן אם משום שהיא יהודיה מלידה הרי שהולד

מתייחס אחריה וגם הוא יהודי.

הספקות ההלכתיים שהוצגו לעיל קבעה הרבנות הראשית שאין צורך בהטפת דם ברית.¹¹¹

סיכום

עניינו של מאמר זה הוא טבילה ומילה בגירות, אגב זה נתלווה ענין נוסף והוא מרכיב בית הדין שהוא לחלק מהפוסקים חלק בלתי נפרד מהטבילה והמילה.

בדברינו ראינו שדבר שבהשקפה ראשונה נראה כפשוט וברור, הרי שבמבט מעמיק יותר נראה כמורכב הרבה יותר. הבנת מהות המרכיבים השונים יש לה השלכתות הלכתיות רבות לקולא ולחומרא. וכפי שהראינו אין אחידות דעות בענין בין הפוסקים, לא בין חכמי המשנה והתלמודים ולא בין הראשונים והאחרונים.

אין בדברים משום מיצוי של החומר ההלכתי הרחב מיניינם בענין, אך יש בו סקירה של הדיונים ההלכתיים המרכזיים בסוגיה זו מקורותיהם ועגונם בחז"ל והשלכותיהם הלכה למעשה.

דורנו זכה ששאלות הגיור עלו על שולחנם של פוסקים לא רק ברמת שאלת היחיד אלא ברמת שאלת הציבור. בעיות שעלו בפני עזרא הסופר ובית דינו בעת שיבת ציון הראשונה חוזרות ועולות בדורנו בעת שיבת ציון השנייה. וכבר הורו זקנים "ובאת אל הכהנים הלויים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם – וכי תעלה על דעתך שאם הולך אצל הדיין שלא היה בימיו?! הא אין לך לילך אלא אצל שופט שבימיו".

111. ראה מאמרו המקיף של הרב הראשי לעיל הערה 99 ומאמרו של הרב ישראלי לעיל הערה 89.